

prevention. We have to prioritize Institute of seven foster her, to care for orphans and children deprived of parental care.

Key words: social orphanage, orphans, mental deprivation, parental care.

Отримано: 11.11.2011 р.

УДК 159.923.2

Т.В.Коломієць

Емпатія в структурі соціально-психологічної адаптації студентів до умов навчання у вищому навчальному закладі

У статті проводиться теоретичний аналіз місця та ролі емпатії в структурі соціально-психологічної адаптації студентів до умов навчання у вищому навчальному закладі, визначаються функції, види емпатійної детермінації, умови оптимізації адаптаційного процесу.

Психологічна адаптація першокурсників до умов навчання у ВНЗ є багатограним, динамічним та інтегрованим процесом. Емпатія є одним із механізмів соціально-психологічної адаптації студентів до умов навчання у ВНЗ, що виконує інформативну, регулятивну і спонукальну функції. Однією з важливих умов оптимізації адаптаційного процесу в студентів першого курсу є емпатійне виховання, яке носить поетапний процесуальний характер.

Ключові слова: соціально-психологічна адаптація, соціальна децентрація, емпатія, міжособистісна взаємодія, інформативна, регулятивна і спонукальна функції, емпатійне виховання.

В статье проводится теоретический анализ места и роли эмпатии в социально-психологической адаптации студентов к условиям обучения в высшем учебном заведении, определяются функции, виды эмпатийной детерминации, условия оптимизации адаптационного процесса.

Психологическая адаптация первокурсников к условиям обучения в ВУЗе – многогранный, динамический и интегрированный процесс. Эмпатия служит одним из механизмов социально-психологической адаптации студентов к условиям обучения в вузе, который выполняет информативную, регулятивную и побуждающую функции. Одним из важнейших условий оптимизации адаптационного процесса у студентов первого курса выступает эмпатическое воспитание, которое носит поэтапный процессуальный характер.

Ключевые слова: соціально-психологічна адаптація, соціально децентрована, емпатія, міжличностне взаємодія, інформативна, регулятивна, побудована функція.

Постановка проблеми. Нестабільність соціальної, економічної та політичної ситуації в державі змушує людей постійно переглядати свої життєві позиції й орієнтири, змінювати себе з метою адаптації до нових умов життєдіяльності. Особливо гостро питання соціальної адаптації постає перед особистістю студента-першокурсника, який опиняється в абсолютно нових умовах конкретного вищого навчального закладу.

Навчання у вищому навчальному закладі (далі ВНЗ) для молоді людини є одним із найважливіших періодів життя, що пов'язаний не лише з опануванням певної професії, а й з особистісним зростанням, саморозвитком та соціальною самореалізацією. Усвідомлення всієї значущості здобуття вищої освіти у поєднанні з юнацьким максималізмом призводить до виникнення у студента першого курсу цілої низки проблем адаптаційного характеру. Перехід до нових форм організації навчально-виховного процесу, нової системи оцінювання якості знань, способів і прийомів самостійної роботи, зміна системи міжособистісних стосунків, набуття нових соціальних статусів та ролей детермінують виникнення та розвиток дезадаптаційних процесів. За таких умов особливої актуальності набуває проблема вивчення чинників позитивної соціально-психологічної адаптації першокурсників, зокрема емпатії – невід'ємного елемента міжособистісної взаємодії.

Тому, **метою** нашої роботи є теоретичний аналіз та обґрунтування характеру впливу емпатії на динаміку процесу соціально-психологічної адаптації студентів до умов навчання у вищому навчальному закладі.

Проблема адаптації студентів-першокурсників до умов навчання у вищому навчальному закладі не є новою. Так, вивченням труднощів початкового етапу навчання і чинників, що впливають на адаптивний процес, займались А.Д.Андрєєва, С.А.Гапонова, Л.Н.Гаценко, Л.А.Єфімова, Ю.А.Кустов, А.Н.Леонтьєв А.І.Рувинський, Р.Л.Шевченко. Узагальненню передового досвіду роботи колективів з проблеми адаптації до нових умов навчальної діяльності присвячувались роботи В.В. Арнаутова, Б.І.Брудного, Л.Г.Вяткіна, Н.А.Ісаєва, Л.С.Космогорової, Т.А. Леонтьєвої, В.І.Слободчикова, Ж.П.Філіпової та ін. Пошуком альтернативних шляхів підвищення адаптованості студентів займалися Є.В.Лихошерст, Л.О. Мазуркевич, Г.М.Проценко, О.М.Швець та ін.

Емпатію як чинник соціалізації особистості розглядали Л.П.Журавльова, Т.А.Рябовол, І.М.Юсупов.

Поняття адаптації є одним з найпоширеніших у науковому дослідженні організму, оскільки саме механізми адаптації забезпечують можливість його існування в мінливих умовах оточуючого середовища. Завдяки процесу адаптації досягається оптимальне функціонування всіх систем організму та збалансованість системи “людина-середовище”. Психологічний зміст поняття “адаптація” є значно ширшим, порівняно з його розглядом в біологічних науках, що зумовлено необхідністю пристосування особистості до існування в соціумі відповідно до його норм і вимог, а також з урахуванням потреб, мотивів та інтересів самої особистості. Аналіз наукової літератури [3; 4; 6; 10] дозволив нам виділити показники успішної соціальної адаптації студента до умов навчання у вищому начальному закладі, а саме:

- високий соціальний статус першокурсника в академічній групі;
- психологічне задоволення новим середовищем та його найбільш важливими елементами – організацією, умовами, змістом навчальної діяльності.

Отже, основними показниками психологічної адаптації вважають ефективну взаємодію особистості з оточенням та її діяльну активність [9, с. 7]. Показниками соціальної дезадаптації є уникнення ситуацій взаємодії, тобто прагнення переміститися в інше соціальне середовище (іншу групу чи навчальний заклад), різноманітні прояви девіантної поведінки.

Психологічна адаптація першокурсників до умов навчання у ВНЗ є багатограним, динамічним та інтегрованим процесом. Його складність зумовлена необхідністю пристосування студента до устрою, структури і специфіки вищого навчального закладу, побудови нової системи міжособистісних стосунків та усвідомлення нових соціальних ролей, переорієнтації на нові форми та методи навчальної діяльності. Тобто процес адаптації обумовлюється системою соціально-психологічних, психолого-педагогічних, особистісних і психофізіологічних факторів [4, с. 32]. Відповідно до описаних факторів розрізняють три види адаптації студентів-першокурсників до умов вищого освітнього закладу.

1. Формальна адаптація – стосується пізнавально-інформаційного пристосування студентів до нового оточення, до структури вищої школи, до вимог і своїх зобов'язань. Цей вид адаптації розгортається в системі, яку умовно можна назвати “Студент-Середовище”.

2. Суспільна (соціально-психологічна) адаптація, яка передбачає активне пристосування індивіда до нового соціального середовища. Її головною функцією є засвоєння та прийняття студентом норм, правил, цінностей нової групи, форм соціальної взаємодії, формальних і неформальних зв'язків та предметної діяльності. Тобто у цьому виді адаптація розгортається у системі “Студен-Студент”.

3. Дидактична адаптація – пов'язана з пристосуванням до нової дидактичної ситуації, що відрізняється від шкільної формами та методами організації навчального процесу. Ця новизна і пов'язані з нею труднощі створюють свого роду дидактичний бар'єр, який необхідно подолати. Головними труднощами даного аспекту є зростання обсягу та складності навчального матеріалу, збільшення питомої ваги самостійної роботи, а також невміння працювати самостійно, планувати та розподіляти свій час та інше [10, с. 128]. Значну роль у цьому виді відіграють стосунки у системі “Студент-Педагог”.

Спробуємо визначити роль і місце емпатії для кожного з виділених видів адаптації. Для цього розкриємо суть самого поняття “емпатія”. Під емпатією розуміємо особливу форму психічного відображення суб'єктом (емпатуючим) об'єктивної реальності, що опосередкована внутрішнім світом суб'єкта (емпата) [6, с.292]. Структуру емпатії складають три взаємопов'язані компоненти:

- когнітивний (мисленнєві операції, фактичні знання);
- афективний (емоційні реакції на об'єкт чи особу);
- конативний (моторні реакції, поведінкові прояви людини).

Вищі форми емпатії можливі лише за умови функціонування механізму соціальної децентрації, тобто при наявності вміння індивіда відчувати й зрозуміти Іншого, поставити себе на його місце та співставити його позицію з власною. У своїх розвинених формах емпатія стає психологічним механізмом розуміння особистістю іншої людини, адекватного відображення її внутрішнього світу [6]. В цьому сенсі вона стає підґрунтям формування програми взаємодії з Іншим. У цьому контексті емпатія є загальним психологічним механізмом такого розуміння іншої людини, де обов'язковим компонентом стає відображення її стану у своїх власних емоційних станах і відчуттях, конгруентних відчуттям іншого. Таке розуміння може здійснюватися на різних рівнях: від простого споглядання емпатогенної ситуації з абсолютно індиферентним ставленням до неї, співпереживання, як суто емоційного відгуку на стан Іншого, через процеси “вчування” як здатності до відтворення в собі самому

стану іншої особистості, до рефлексивної, свідомої побудови образу іншої людини у сукупності її емоційних станів, життєвих мотивів, ціннісних орієнтацій та відповідної поведінки.

Оскільки сутність емпатії полягає у відображенні переживань іншої особи і трансформації їх у власні, то її особливе місце при формальній адаптації студентів до ВНЗ є очевидним. Вона виконує своєрідну *інформаційну* функцію приймаючи роль додаткового інформативного каналу. Таким чином, студенти, які мають високий рівень розвитку емпатії, здатні швидше пізнати особливості членів нового соціального оточення, ієрархію стосунків тощо, та відповідно до цього будувати взаємини з ровесниками та викладачами, оптимізувати власну адаптацію до нових умов життєдіяльності.

Аналогічні механізми діють і при соціально-психологічному виді адаптації, який набуває особливого значення у період юності. Це пов'язано з тим, що одним із значущих видів діяльності осіб раннього юнацького віку є процес комунікації, а отже, і міжособистісного спілкування. Емпатія сприяє збалансованості міжособистісних стосунків, виконуючи, таким чином, *регулятивну* функцію. Вона робить поведінку людини соціально обумовленою. Завдяки емпатії відбувається перетворення первісно байдужої для особистості студента іншої людини на емоційно значущу особистість. Вона забезпечує перехід від абстрактного уявлення про "Іншого" до значущого для себе "Ти-образу"[8, с.9]. Розвинута в людини емпатія є ключовим фактором успіху в тих видах діяльності, які потребують вживання у світ партнера по спілкуванню, передусім при навчанні та вихованні [11, с. 114]. Як показують дослідження Л.П.Журавльової [5], у високоемпатійних осіб вираженою є альтруїстична спрямованість, актуалізовані соціальні потреби та наявні такі особистісні якості, як чуйність, щирість, чемність. Очевидно, що емпатія при цьому виконує *спонукальну* функцію, яка виражається у здатності особистості прийти на допомогу Іншому. Усі ці характеристики сприяють швидкій інтеграції як до студентського середовища загалом, так і до окремої академічної групи зокрема. Слід зазначити, що для студентів, які мають низький рівень розвитку емпатії, провідною є потреба у визнанні, конструктивною реалізацією якої може стати навчальна діяльність. Цьому сприятимуть ще й такі цінності, як прагнення до саморозвитку та освіченості. За умови, що в групі цінністю є успіх в навчанні, автоматично зростатиме й авторитет студента та його формальна (або особистісна) адаптованість.

Соціально-психологічна адаптація часто-густо переплітається з дидактичною, оскільки остання передбачає спілкування усіх учасників навчально-виховного процесу. Відповідно характер міжособистісної взаємодії викладача і студента й задає рівень адаптованості останнього до нової навчальної ситуації. Враховуючи, що розвинена емпатійність здебільшого визначає можливості людини у встановленні та підтримці контактів у спілкуванні, прогнозуванні поведінки та діяльності людей [3, с. 15], особливе значення при дидактичній адаптації має рівень емпатійності педагога. Саме від рівня розвитку емпатії залежить те, наскільки викладач тонко визначить емоційний стан студента, врахує особливості адаптаційного періоду під час планування занять, змотивує подальшу навчальну діяльність, зацікавить навчальною дисципліною, яку викладає тощо.

Т.В.Василишиною [1] встановлено, що “набуття емпатією статусу базального утворення у системокомплексі характеристик, що визначають специфіку і особливості процесу педагогічного спілкування, його дієвість і ефективність, зумовлюється не лише абсолютною вираженістю окремих компонентів емпатії, а й відповідністю останніх типовим особливостям професійної спрямованості, з одного боку, і досвіду саморефлексії педагогом результатів (успішних чи невдалих) розв’язання комунікативних задач у звичайних і проблемних ситуаціях педагогічного спілкування – з іншого”. Тому, можемо говорити про емпатійність як складову професійної компетентності педагога, від якої залежить не лише успіх адаптаційного процесу студентів-першокурсників, а й ефективність педагогічної діяльності загалом.

У цьому контексті слід звернути увагу на дослідження Кайріс О.Д. [7], яка розглядала емпатію в системі педагогічної діяльності. Так, дослідниця вводить поняття емпатійної педагогічної дії, описуючи останню як “певну цілеспрямовану діяльність педагога, що має процесуальний характер і структурне наповнення”. Емпатійна педагогічна діяльність передбачає поетапне входження педагога в емоційний контакт зі студентом з метою встановлення відкритих, доброзичливих стосунків. На першому етапі, ще до початку будь-яких активних дій з групою, відбувається емпатійне приєднання викладача до студентів. Воно протікає спочатку на рівні відчуттів (при цьому набуває активізації афективна складова емпатії педагога), а потім – на рівні думок (де активізується когнітивна складова емпатії).

На наступному етапі педагогічна дія передбачає перехід до співдії зі студентами. Ця співдія спрямована на максимальну активізацію

та більш повну реалізацію наявного потенціалу кожного студента. На цьому етапі активізується конативна складова емпатії педагога.

Отже, дослідниця доводить присутність емпатії на всіх стадіях педагогічної дії.

Відсутність емпатійного елемента значно збіднює педагогічну дію, робить її незавершеною. Такий стан речей, безумовно, позначається на стилі педагогічної діяльності, знижуючи рівень її ефективності.

Виняткову роль адміністрації ВНЗ, деканатів, викладачів та кураторів у процесі адаптації студентів підкреслює поняття педагогічного управління процесом адаптації (О.М.Галус [2]). Даний феномен включає в себе сукупність цілеспрямованих дій суб'єктів управління з метою розвитку адаптивних здібностей студента. До таких дій відносять забезпечення першокурсників виданнями описово-рекомендаційного характеру (на кшталт "Путівник першокурсника"), де описуються особливості даного навчального закладу, розповідається про кількість та порядок розташування навчальних корпусів, надаються практичні поради щодо організації самостійної роботи, користування бібліотекою, читальним залом, навчальними лабораторіями, комп'ютерними класами тощо.

Педагогічне управління процесом адаптації може реалізуватися через інститут кураторства. Саме від педагогічної майстерності куратора, рівень якої значною мірою залежить від рівня емпатійності педагога, залежить успішність формування колективу групи та її інтеграція до нового студентського середовища. Разом з тим, куратор забезпечує профілактику дезадаптації шляхом своєчасного виявлення та надання допомоги студентам, для яких процес адаптації протікає важко.

Надзвичайно важливою ланкою управління ходом протікання адаптаційного періоду першокурсників є психологічна служба навчального закладу. Одним із пріоритетних завдань її діяльності і є профілактика дезадаптації та своєчасне виявлення студентів, які демонструють ознаки утрудненої адаптації й корекційна робота з ними. Наявність такої служби у ВНЗ сприятиме не лише зниженню кількості дезадаптованих студентів, а й забезпечить оптимізацію навчально-виховного процесу в цілому.

У цьому контексті можемо говорити про *емпатійне виховання* як особливий вид педагогічної діяльності, який полягає у розбудові педагогічної взаємодії з орієнтацією на внутрішній світ її суб'єктів. Слід зазначити, що емпатійне виховання носить *процесуальний* характер, зумовлений системною взаємодією в структурі емпатії афективних, когнітивних і конативних компонентів. Такий вид

виховання у період адаптації студентів до умов навчання у вищому начальному закладі передбачає діяльність педагога у двох напрямках: прояв емпатійного ставлення педагога до своїх вихованців, з одного боку, і заходи, спрямовані на підвищення культури емпатійних взаємин студентів, з іншого.

Отже, можна стверджувати, що у процесі адаптації студентів до нових умов навчання у ВНЗ емпатія репрезентується у вигляді емпатійності суб'єктів міжособистісної взаємодії:

1. Емпатійність суб'єкта адаптації.
2. Емпатійність суб'єктів педагогічної діяльності.
3. Емпатійність соціального середовища.

Емпатійність суб'єкта адаптації обумовлює розширення кола його пізнавальних можливостей, успішність формування доброзичливих міжособистісних стосунків, підвищує атрактивність особистості. Тобто емпатійність як якість особистості стає передумовою успішної адаптації студента на мікрорівні.

Емпатійність суб'єктів педагогічної діяльності забезпечує успішність входження особистості студента у новий для нього освітній простір з його специфічними особливостями та пом'якшення цього процесу, що забезпечується засобами особистісно зорієнтованого підходу.

Емпатійність соціального середовища є інтегрованим показником рівня емпатійності людей, з якими студент одноразово, періодично чи постійно вступає у взаємодію. При цьому виділяємо найближче соціальне середовище (сім'я, друзі) та широке соціальне середовище (однокурсники, старшокурсники). Емпатійне ставлення широкого соціального середовища до студента-першокурсника забезпечить задоволення його екзистенціальної потреби у безпеці (адже природно, що все нове та непізнане сприймається як вороже) та сприятиме успішній інтеграції першокурсника у це середовище. Емпатійність найближчого соціального середовища забезпечить студента психологічною підтримкою та сприятиме відновленню його психологічного благополуччя.

Емпатійність суб'єктів педагогічної діяльності та емпатійність соціального середовища являють собою макрорівень репрезентації емпатії.

Отже, емпатія у структурі соціально-психологічної адаптації студентів до нових умов вищого навчального закладу забезпечує підвищення рівня адаптивних можливостей першокурсника та сприяє успішній його інтеграції у нове освітнє середовище.

Отже, аналіз останніх психологічних досліджень з проблеми соціально-психологічної адаптації студентів до умов навчання у

ВНЗ й основних теоретичних підходів до розуміння емпатії та їх інтеграція дозволив зробити такі **висновки** :

1. Успішність соціальної адаптації залежить від формальних і змістових характеристик середовища та індивідуальних особливостей суб'єкта.

2. Адаптація студентів першого курсу до умов навчання у вищому навчальному закладі розгортається у трьох вимірах: “Студент-Студент”, “Студент-Педагог”, “Студент-Середовище”.

3. Емпатія є одним із механізмів успішної соціально-психологічної адаптації студентів до умов навчання у вищому навчальному закладі, що виконує *інформативну* (виконуючи роль додаткового інформативного каналу), *регулятивну* (виступаючи як регулятор міжособистісних стосунків) і *спонукальну* (викликаючи спонуку до дії на рівні реального сприяння) функції.

4. Емпатія в структурі адаптації студентів до умов навчання у ВНЗ репрезентується на *мікро-* та *макрорівнях*. Мікрорівень представлений емпатійністю самого суб'єкта адаптації, а макрорівень – емпатійністю суб'єктів педагогічної діяльності та емпатійністю соціального середовища. При цьому вплив емпатії на характер соціально-психологічної адаптації студентів-першкурсників можемо диференціювати на *зовнішній* та *внутрішній*. До зовнішнього слід віднести рівень розвитку емпатії у суб'єктів навчально-виховного процесу (викладачів, студентів старших курсів, інших працівників вузу), який є важливою передумовою їх подальшої міжособистісної взаємодії та, певною мірою, детермінує динаміку адаптаційного процесу. До внутрішнього відносимо показник емпатійності особистості першкурсника.

5. Однією з важливих умов оптимізації адаптаційного процесу в студентів першого курсу є *емпатійне виховання*, яке носить поетапний процесуальний характер.

Перспективу своїх подальших досліджень ми вбачаємо у вивченні основних закономірностей розвитку міжособистісних стосунків у юнацькому віці та визначенні ролі й місця емпатії у цьому процесі.

Список використаних джерел

1. Василичина Т.В. Емпатійні здібності вчителів. Психологічний аспект / Т.В.Василичина // Практична психологія та соціальна робота. – 1999. – № 4. – С. 37-38.
2. Галус О.М. Педагогічне управління процесом адаптації студентської молоді /О.М.Галус // Актуальні питання теорії та практики психолого-педагогічної підготовки фахівців за

- соціономічним профілем: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Хмельницький: ХНУ, 2011. – С.116-118.
3. Герасімова Н.Є. Внутрішньоособистісні конфлікти в процесі соціальної адаптації студентів до умов вищих навчальних закладів: автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.07. – Інститут психології ім. Г.С.Костюка АПН України / Н.Є.Герасімова. – К., 2004. – 21 с.
 4. Демченко В.А. Самосвідомість як фактор психологічної адаптації першокурсників до навчальної діяльності : дис... канд. психол. наук: 19.00.07 / Харківський національний педагогічний ун-т ім. Г.С.Сковороди / В.А.Демченко. – Х., 2006. – 206 с.
 5. Журавлева Л.П. Эмпатия в системе психологического сопровождения профессионального самоопределения / Л.П.Журавлева // Наука і освіта. Спец.випуск, 2009. – №5. – С.64-68.
 6. Журавльова Л.П. Психологія емпатії: Монографія / Л.П.Журавльова. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2007. – 328 с.
 7. Кайріс О.Д. Особливості емпатійної педагогічної дії // Проблеми загальної та педагогічної психології: зб.наук.пр. Інст-ту психології ім.Г.С.Костюка АПН України / [За ред. Максименко С.Д.] – К., 2000. – Т.2., ч.2. – С.189-192.
 8. Коган І.М. Емпатія і особливості її розвитку у дітей молодшого шкільного віку: автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.07. – Ін-т психології ім. Г.С.Костюка АПН України / І.М. Коган. – К., 2005. – 20 с.
 9. Литвинова Л.В. Психологічні механізми подолання дезадапційних переживань студентів-першокурсників : автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.07 – Ін-т психології ім. Г.С.Костюка АПН України / Л.В.Литвинова. – К., 2004. – 17 с.
 10. Педагогика и психология высшей школы: учебное пособие для вузов / [Отв. ред. С. И. Самыгин]. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1998. – 544 с.
 11. Юсупов И.М. Вчувствование, проникновение, понимание / И.М.Юсупов. – Казань: Изд-во Казанского ун-та, 1993. – 214 с.

In the article the theoretical analysis of place and role of empathy in the socio-psychological adaptation of first year students of studies in higher educational establishment are considered. Functions, views types of empathic determination, conditions adaptive optimization process are defined.

Psychological adaptation of first year students to the conditions of learning is complicated, dynamic and integrative process. Empathy is one of the important socio-psychological adaptation mechanism, which plays informative, regulative and driving functions. The empathic education is one of the important condition for optimization of adaptation process in first year students.

Keywords: empathy, socio-psychological adaptation, interpersonal interaction, social decentration, informative, regulative and driving functions empathic education.

Отримано: 3.12.2011 р.

УДК 378.147.091:78

В.М.Лабунець

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ МУЗИЧНО-ВИКОНАВСЬКОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО УЧИТЕЛЯ МУЗИКИ У ПРОЦЕСІ НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ

У статті розглядаються методологічні основи музично-виконавської підготовки майбутніх учителів музики. Встановлено, що основним методологічним напрямом у процесі неперервного навчання є *системний підхід* – таке спрямування спеціальної методології науки, завданням якого є розробка методів дослідження й конструювання складних за організацією об'єктів як систем. Усі компоненти неперервної музично-виконавської підготовки складають *інтегративну цілісність*, яка має спільну *мету*, спільні *принципи*, єдину *внутрішню організацію*, для якої характерні взаємозв'язок і взаємозалежність усіх структурних компонентів.

Ключові слова: фахова підготовка, музично-виконавська діяльність, мотивація, структура особистості, неперервність.

В статье рассматриваются методологические основы музыкально-исполнительской подготовки учителей музыки. Установлено, что основным методологическим направлением в процессе непрерывного обучения является системный подход – такое направление специальной методологии науки, задача которого – разработка методов исследования и конструирования сложных по организации объектов как систем. Все компоненты непрерывной музыкально-исполнительской подготовки